folklor/edebiyat, cilt:19, sayı:74, 2013/2

RUHSATÎ'NİN ŞİİRLERİNDE METİNLERARASI BAĞLAMDA HALK HİKÂYELERİ

Kadriye Türkan*

Metinlerarasılık (intertextuality), XX. yüzyılda Mikhail Bakhtin'in söyleşimcilik (dialogism) kuramından yola çıkılarak; Julia Kristeva tarafından adı konulan, Roland Barthes, M. Riffaterre gibi ünlü isimlerce farklı açılardan ele alınarak değerlendirilen bir kuram olarak G. Genette tarafından; "iki ya da daha fazla metin arasındaki ortak birliktelik ilişkisi, yani temel olarak ve çoğu zaman bir metnin başka bir metindeki somut varlığı" (Aktulum 1999: 83) şeklinde tanımlanır. Kuramın çıkış noktasını, dünyadaki hiçbir metnin kendisinden önce yaratılanlardan bağımsız olarak var olamayacağı düşüncesi oluşturur. Hemen her metin doğrudan ya da dolaylı olarak başka metin veya metinlerle bağlantılıdır. Sanatçılar, yazarlar eserlerini yaratırken; bilinçli ya da bilinçsiz olarak başka yaratmalardan etkilenir, beslenir ve onları kendi eserlerine farklı şekillerde taşırlar. Bu noktada okuyucuya da birikimi ölçüsünde başka metinlerle bağ kurma fırsatı ve hazzı** yaşatırlar. Roland Barthes bu çerçevede 'metnin yarattığı haz' için şu saptamada bulunur: "Klasikler. Kültür (Kültür ne kadar artarsa haz da o kadar büyür, çeşitlenir). Zekâ. İroni. Zarafet. Esenlik. Ustalık. Güvence. Yaşama sanatı" (2006: 131).

Başlangıçta yazılı metinlerden yola çıkılarak oluşturulan metinlerarasılık günümüzde

* Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

** Metinlerarası ilişkide bizzat yazarın o eserinde başka eserlerle kurduğu bir bağ vardır ve okurun da bu bağı keşfederek, başka metinlerin izini sürerek metinden aldığı hazzı artırması söz konusudur; yani yazarın kurduğu bir oyunun sırrını çözmektir okurun başarısı ve mutluluğu. Bkz. Gökalp-Alpaslan 2007: 16

metin algısının "sözlü, yazılı ve görsel" olmak üzere değişmesi ile sonsuz bir hareket alanı kazanır. Metinlerarasılık başta edebiyat olmak üzere sanatın her dalı ve popüler kültür ürünleri için de söz konusudur. Türk edebiyatı içerisinde de halk edebiyatı, divan edebiyatı ve modern Türk edebiyatı arasında metinlerarası ilişkiler yoğun olarak gözlemlenmektedir. Pertev Naili Boratav'ın, halk sanatıyla modern sanat arasındaki bağlantıdan bahsettiği satırlar, bugün sözlü ve yazılı eserler arasında kurulan metinlerarası ilişkilere işaret eder niteliktedir:

Sanat eserleri iki çeşit yaratma vetiresine tâbidirler. Sanatkâr kahramanlarını ve vakalarını ya kendi muhitinden seçer veyahut da, kendinden evvel birçok defalar işlenmiş mevzular içinde, beşeriyetin ölmez tiplerini yeni baştan sahneye çıkarır. Her iki halde de bir "yoktan var etme" mevzu bahis değildir; sanatkârın işi yeni bir terkip, bir composition yapmaktır; sanatkâr eski kahramanları, kendi devrinin insanları haline sokar. Onlara yeni hayatı, kendi hayatını yaşatır ve bu yeni hayatın iştiyak ve hamlelerini ifade ettirir.

Bu çok eskiden, sanat tarihinin başlangıcından beri böylece olagelmiştir. Faust Goethe'ye gelinceye kadar kaç defa karakter değiştirdi; her devrin muharrirlerinden birkaçı bu mevzuu, düşünen ve arayan insanın bu trajedisini, fakat kendi devirlerine göre mânalaştırmak suretiyle sahneye koydular; Faust kâh tiyatro eseri olarak, kâh kukla oyunu olarak, Goethe'ye kadar mütemadiyen insanların karşısında görünmüştür (1991: 21).

Metinlerarasılık açısından halk hikâyelerine bakıldığında halk anlatıları arasında önemli bir yere sahip olan hikâyeler, halk edebiyatının hemen bütün türleri arasında görülen motif, tip ve konu alışverişine istinaden geleneksel Türk tiyatrosu içerisinde ortaoyunu ve gölge oyununda; modern Türk edebiyatında şiir*, roman gibi pek çok türde konu edilerek, farklı şekillerde yorumlanmaktadır.

Halk hikâyeleri şiire zengin malzeme sağlarken, halk şiiri içerisinde metinlerarası boyutta sıkça yer bulur. Âşıklar, şiir söylemek dışında hikâye tasnif eder ya da çok bilinen halk hikâyelerini çeşitli meclislerde anlatırlar**. Âşıkların, hikâye ile olan bu yakın temasları şiir söylerken de son derece etkili olur, halk hikâyelerine ait motiflere şiirlerinde sık sık yer açarlar. Ayrıca âşıklık geleneği içerisinde var olan usta-çırak ilişkisi neticesinde, çırak kendisine ait eserleri söyleme yetkinliğine ulaşana kadar, usta malı söyleyerek kendini eğitir ve tarzını oluşturur (Günay 1999: 24). Bu çerçevede halk şairlerinin kendilerinden önceki âşıklarla ve onların eserleriyle metinlerarası boyutta direkt veya dolaylı bir şekilde ilişki içersinde olması kaçınılmazdır.

XIX. yüzyıl halk şiirinin en seçkin temsilcilerinden olan, kendi adıyla anılan bir âşık kolu da bulunan Ruhsatî de, incelenen dört yüzün üzerindeki şiirinde (aşk, tabiat, gurbet, öğüt, taşlama, şikâyet, dinî-tasavvufi) birçok konuya değinmiş ve bu temaları işlerken*** metinlerarası ilişkiler bağlamında pek çok motife yer vermiştir. Nitekim şair, ister şiir söylesin ister yazsın; mutlaka kendinden önce söylenen ve yazılanlardan etkilenmekte, kendi metni ile

* Divan şiiriyle halk şiirini birbirine yaklaştıran en önemli ortaklıklardan biri, her ikisine de hem anlatı hem imge düzeyinde zengin malzeme sunan kıssalar ve dinsel hikâyelerdir. Bkz. Gökalp-Alpaslan 2009: 448.

** Âşıklar sadece saz eşliğinde manzum eserlerini sunmakla yetinmezler. Şiirlerin arasında dinleyicilerle sohbet ederler. İyiliği, doğruluğu tavsiye eden nasihatlerde bulunurlar, fıkra anlatırlar, başlarından geçmiş herhangi bir olayı dinleyicilere naklederler. Böylece âşıkla dinleyiciler arasında sağlam bir diyalog kurulmuş olur. Âşıklar bazen de halk hikâyesi örneği verirler. Âşık fasıllarında anlatılan hikâyeler, genellikle Kerem ile Aslı, Emrah ile Selvi, Âşık Garip gibi klasik halk hikâyeleri veya Köroğlu gibi kahramanlık hikâyeleridir. Bkz. Düzgün 2004: 202.

*** İki metin arasındaki ilişki, benzerliğe de dayanabilir, karşıtlığa da. Konu, duygu, düşünce gibi eserin özüne yönelik bağlantılar kurulabileceği gibi, karakter, mekân, zaman gibi yapısal ya da biçimsel bağlantılar; deyişsel (stilistik) ya da söylemsel bağlantılar da kurulabilir. Bkz. Gökalp-Alpaslan 2007: 17.

öncekiler arasında bağlantı tesis etmektedir.

Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde en çok işlediği konuların başında aşk gelmektedir. Ruhsatî, aşk konusunu işlerken ana temanın aşk olduğu ünlü halk hikâyeleri *Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Arzu ile Kamber ve Yusuf ile Züleyha*'dan sık sık bahseder. Bu metinlerarası ilişkiler çerçevesinde bir metnin içinde başka bir metnin somut olarak varlığının ifadesidir. Terimsel olarak; meşhur kimselere, hikâyelere, efsanelere, ayet ve hadislere vb., dolaylı olarak temas etmek anlamına gelen "telmih"* ya da "anıştırma" (allusion) özellikle şiir sahasında incelenen bir kavramdır.

Makalede, Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde göndermelerde bulunduğu halk hikâyeleri metinlerarası merkezli olarak değerlendirilecektir.

Kerem ile Aslı

Metinlerarası ilişkiler açısından anıştırma, okuyucuda belli bir hazır bulunuşluğu, ipuçlarından yola çıkarak bütüne ulaşmayı gerektirir. Anıştırma edebî ve sanatsal eserler dışında günlük yaşamdan kesitlere, tarihsel olay, kişi ya da eserlere de yönelebilir.

Ruhsatî'nin, incelenen dört yüzün üzerindeki şiirinde *Kerem ile Aslı* hikâyesine onaltı kez gönderme yapılmaktadır. Aşığın mısralarında hikâyenin; "Kerem'in Aslı'nın peşinden yurdunu terk edip gurbete çıkması, dağı taşı dolanması, Aslı yolunda çektiği acı ve ıstırap, Aslı'nın, Kerem'e olan aşkı yüzünden halkın diline düşmesi, gerdek gecesi Kerem'in, Aslı'nın babası tarafından yaptırılan sihirle elbisenin düğmelerini çözmeye çalışırken ölmesi" motifleri anıştırılmaktadır.

Kerem Aslı için çok konmuş göçmüş
Derdiyok sırrını her yerde açmış
Fuzulî bu yolda kendinden geçmiş
Huzur-ı divana çıkarım diyor (Kaya 1991: 493)

Dörtlüğün ilk mısrasında Keşiş'in kızı Aslı'yı, Kerem ile evlendirmemek için sürekli kaçırmasına, Kerem'in aşkı için dağ taş demeden şehir şehir Aslı'nın peşinden gitmesine anıştırma yapılmaktadır. Hikâyede bu durum yani Kerem'in Aslı'nın peşinden gurbete çıkışı; "Bunun için, baba anadan helallık alarah Asli'nın uğruna canını goydi…Kerem diyar-ı gurbeti gahriyar edip, elinde sazıyla beraber diyar-ı gurbete çıkar" (Sakaoğlu vd. 1999: 120) şeklinde ifade edilir. Ayrıca şiirde "Fuzuli bu yolda kendinden geçmiş" mısrası ile Fuzuli'nin ünlü mesnevisi Leyla ile Mecnun'a**, Mecnun'un Leyla'nın aşkından dağ taş demeden dola-

* R. Selçuk Uysal, *Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati*, İstanbul 2010, s. 198.

** Fuzulî, *Leyla vü Mecnûn* mesnevisinde Leyla'nın dilinden Mecnûn'un Leyla'dan Mevlaya yönelişini şöyle ifade eder:

Cânım gideli besî zamandır — Bende olan âşka sensin
Cismimdeki şimdi özge cândır — Ben hôd yokum ol ki var sensin

Sensin hâlâ tenimde cânım — Dâ'im sana bendedir tecellî
Gözde nûrum ciğerde kanım — Ben gayrdan olmuşum tesellî

Benden berî eyledin beni sen — Ger ben ben isem nesin sen ey yâr
Arza kime eyleyem seni ben — Ver sen sen isen neyim men-i zâr (2008: 386).

şarak kendinden geçmesine, Leyla'nın aşkından Mevla aşkına yönelişine anıştırmadır.

Kerem oldum dağı taşı dolandım
Sail oldum kapı kapı dilendim
Bahar seli gibi coştum bulandım
Karıştıkça sellerine Fatma'nın (Kaya 1991: 393)

Bu dörtlükte de Ruhsatî, kendisini Kerem'in eşi Fatma'yı Aslı'nın yerine koyarak, "Kerem'in diyar diyar gezerek Aslı'yı araması" motifine bir kez daha göndermede bulunur.

Ben de Ruhsati'yim candan cananım
Mevlâ'nı seversen incitme tenim
Şimdi Kerem gibi yanacak benim
Düğmelerin çöz mayaya kurbanım (Kaya 1991: 349)

Bahar seli gibi dolup taşıp da
Bilmediği karlı dağdan aşıp da
Minhac gibi bir soysuza düşüp de
Kerem gibi yanar diye korkmasın (Kaya 1991: 396)

Dedim Kerem yanmış Aslı yoluna
Dedi Aslı düşmüş elin diline
Dedim Kamber ölmüş Arzu yoluna
Dedi ben inkisar kargışı bilmem (Kaya 1991: 345)

Dörtlüklerde âşık "Şimdi Kerem gibi yanacak benim, Kerem gibi yanar diye korkmasın, Dedim Kerem yanmış Aslı yoluna" derken; *Kerem ile Aslı* hikâyesinin öne çıkan motiflerinden biri olan "yanma motifi"ni anıştırmaktadır. Motif, "Hasna Hanım'ın imtihanında Hak âşığı olduğunu ispat eden Kerem'e, Keşiş, kızını vermek zorunda kalır. Gerdek gecesi, kızına giydirdiği sihirli gömleği Kerem çözemez; ağzından yeşil bir alev çıkar; Aslı'ya üzerine su dökmemesini söylerse de Aslı dayanamaz, suyu döker ve Kerem yanar. Kız da ardından kendini ateşe atar" (Elçin 2000: 27) şeklinde olup; Ruhsatî de sevgiliye seslenmekte kendisini Kerem, sevgilisini Aslı ile özdeşleştirip sevgiliye 'düğmelerini çöz beni yakma' demektedir.

Yusuf ile Züleyha

Ruhsatî'nin çalışmaya dâhil edilen şiirlerinde *Yusuf ile Züleyha*'dan on beş dörtlükte bahsedilmekte; "Yusuf'un eşsiz güzelliğinden, kardeşleri tarafından kuyuda terk edilmesine, Mısır'a gelişinden, Züleyha'nın Yusuf'a âşık olmasına, Züleyha'nın aşk uğruna çektiği acılardan, Yusuf'un zindana atılmasına, Mısır'a Sultan olup, Yakub'un Yusuf'u bulmasına" kadar pek çok motif dörtlüklerde göndermeler yoluyla anıştırılmaktadır.

Nasıl medhedeyim bir âlişandır
Güzellikte Yusuf payesi handır
Dediler vallahi bu da sultandır
Hükmeder keysular halar üstüne (Kaya 1991: 248)

Kendi on altı yaşında sarılacak can gibi
Duruşu tavus misali sekişi ceylan gibi
Güzelliği vasfa gelmez Yusuf-ı Ken'an gibi
Bir acaib gözlerime baktıkça dilberlenir (Kaya 1991: 476)

Dörtlüklerde Yusuf'un güzelliği anıştırılarak, *Yusuf Kıssası*'na ve *Yusuf ile Züleyha* hikâyesine göndermelerde bulunulmaktadır. Yusuf'un eşsiz güzelliği ve bu güzelliği görenlerin kendinden geçmesi başta kutsal kitaplar Kur'an-ı Kerim, Tevrat ve İncil olmak üzere pek çok eserde üzerinde durulan bir konudur. Doğal olarak âşık da sevgilinin fiziksel özelliklerinden bahsederken, onun güzelliğini tanımlamak için fiziksel güzelliğin doruk noktası olarak kabul edilen Yusuf'un güzelliğine telmihten kendini alamamıştır.

Böyle bir tabiat böyle halâvet
Bülbül gibi diller böyle nezaket
Böyle serv-i kamet yosma kıyafet
Yusuf kıyafetsin İzzet Efendi (Kaya 1991: 287)

Bu dörtlükte Ruhsatî, İzzet Efendi'yi methetmek adına onun vasıflarını, fiziksel özelliklerini sayarken "Yusuf kıyafetsin" demek suretiyle, erkek güzelliğinin timsali olan Yusuf'u anıştırarak, adı geçen şahsı yüceltmektedir.

Beni bir bakışta ettin divana
Yanar ateş koydun bu şirin cana
Yusuf gibi bıraktırsan zindana
Gözyaşımı sel eylesen çekerim (Kaya 1991: 363)

Ruhsatî'nin sevgiliye seslendiği ve ondan gelecek her türlü şeye rıza göstereceğini söylediği dörtlükte; "Yusuf gibi bıraktırsan zindana" mısrası, *Yusuf ile Züleyha* hikâyesine ve Yusuf'un, Züleyha'nın isteği doğrultusunda Mısır Azizi tarafından zindana atılmasına yapılmış bir hatırlatmadır.

Pervane-veş döner iken
İçip meyi kanar iken
Zeliha-veş yanar iken
Yusuf-ı Ken'an'ımı öptüm(Kaya 1991: 376)

Nice âşık bu sevdaya boyandı
Nice gafil bu gafletten uyandı
Zeliha Yusuf'a iyi dayandı
Çekemem bu aşkı çilem kan ağlar (Kaya 1991: 439)

Yukarıdaki iki dörtlükte ise olay, Ruhsatî'nin deyimiyle Zeliha yani Züleyha'nın penceresinden değerlendirilmektedir. Zira Züleyha, Yusuf'un aşkı ile -ki, bu birçok yerde tek taraflı bir aşk olarak işlenir- çok acı, ızdırap çekmiş ve yanmış ancak yine de ümidini kesmemiştir. Bu dörtlüklerle âşık, hikâyeyi bu yönüyle anıştırarak aşkın güzel tarafları olduğu kadar zor yönleri olduğuna da vurgu yapmaktadır.

Ken'an illerinden gitti Mısır'a
Arz eder hüsnünü Bağdat Basıra
Güneş hicabından inmezdi yere
Zeliha Yusuf-ı Ken'an'ı n'ettin (Kaya 1991: 423)

Âşık dünyanın faniliğinden, felekten şikâyet ettiği şiirde Yusuf'un güzelliğine göndermede bulunarak, güzellik de dâhil dünyadaki her şeyin gelip geçici ve insanın ölümlü olduğunu vurgulamaktadır.

Bu güzellik sana kimden mirastır
Yoksa Zeliha'dan aldın mı destur
Birinin elinde zehirli tastır
Biri Lokman olmuş şerbet getirir (Kaya 1991: 490)

Dörtlükte Âşık Ruhsatî, "bu güzellik sana kimden mirastır, Zeliha'dan aldın mı destur" demek suretiyle Yusuf'tan ismen bahsetmese de Züleyha üzerinden Yusuf'u ve onun güzelliğini anıştırmıştır.

Leyla ile Mecnun

Sözlü ürünler kendi içerisinde konu, motif, tip alışverişi yaparken, yazılı metinlerden de konu alabilirler. *Leyla ile Mecnun* da halk hikâyeleri arasına yazılı kaynaklar vasıtası ile katılmış olmalıdır:

Hikâye, Fuzûlî'nin çokça yazmasının bulunduğu *Leyla vü Mecnun* mesnevisinin kıraathanelerde okunması sonucu âşıklar tarafından öğrenilmiş ve "vaka"sı alınmış olmalıdır. "Leyla ve Mecnun"un Arap kaynaklı bir hikâye olduğu ve Türk halk hikâye anlatıcılarının 16. yüzyılda ozanlıktan âşıklığa geçiş döneminde oldukları, henüz tam İslamlaşmadıklarını da göz önünde bulundurduğumuzda hikâyenin divan edebiyatından halk edebiyatına geçmiş olması mümkündür. Bu durumda sözlü metin, yazarı olan bir metnin konusunu kendisine referans almaktadır. Benzer bir metinlerarasılık ilişkisi *Hüsrev-i Şirin* mesnevisi ve "Ferhat ile Şirin" hikâyesi, Yusuf ve Zeliha mesnevileri ile "Yusuf ile Züleyha" hikâyesi arasında da kurulabilmektedir (Özay 2007: 27).

Ruhsatî, onun üzerindeki şiirinde *Leyla ile Mecnun* hikâyesine gönderme yaparken öncelikle Mecnun'un kelime anlamından yola çıkarak; "Mecnun'un Leyla'nın aşkı ile divane olup kendinden geçtiğini, dağlar aşıp her güzeli divaneliğinin de etkisiyle Leyla zannettiğini, Leyla'nın da onu sabırla beklediğini, ancak aşk boyut değiştirdiği için Mecnun Leyla'ya kavuştuğunda bunu algılayamadığını ve Leyla dilinde olarak öldüğü" motiflerine anıştırmada bulunmaktadır.

Leyla deyi olmuş Mecnun
Her belaya olmuş memnun
Yanar ağlar mahzun mahzun
Daha fırkat istemez ha (Kaya 1991: 208)

Dörtlükte, Mecnun'un Leyla'ya duyduğu büyük aşk yüzünden aklını yitirmesine, Leyla'yı her yerde aramasına gönderme yapılmaktadır. "Her belaya olmuş memnun" mısrası ise *Leyla ile Mecnun* denildiğinde ilk akla gelen isim olan Fuzulî'nin meşhur "Işk derdile hoşem, el çek ilacumdan tabib/ Kılma derman kim helaküm zehri dermanundadır" (Karahan 1995: 172) beyitine telmihtir.

Aşkın zincirini taktın
Yusuf gibi dara soktun

Kerem gibi nara yaktın
Kül eyledin sabreyledim

Ne devlet verdin ne de mal
Ne ziynet verdin ne de al
Tekrar gösterdin bir cemal
Del'eyledin sabreyledim (Kaya 1991: 356)

Ruhsatî, dörtlüklerde aşk yüzünden çektiklerini ifade ederken *Yusuf ile Züleyha* ve *Kerem ile Aslı* hikâyelerine göndermede bulunmaktadır. Âşık, ikinci dörtlükte sevgiliden gelen her şeye göğüs gerdiğini ifade etmek için "del'eyledin sabreyledim" derken, Leyla'nın aşkı ile kendinden geçen, divâne Mecnun'u anıştırmıştır.

Gam çekip etme vaveyla
Mecnun'u bekledi Leyla
Kulunu unutmaz Mevlâ
Hele sabreyle sabreyle (Kaya 1991: 241)

Âşık, sabır konusunu işlediği bu şiirde yine *Leyla ile Mecnun*'a özellikle Leyla'nın Mecnun'u uzun süreli bekleyişine, aşk yolundaki sabrına göndermede bulunur.

Gönül bir Leyla'nın gezer peşinde
Gâh hayalde görür gâhî düşünde
Mecnun Leyla için dağlar başında
Öz canından geçmiş deyi kınaman (Kaya 1991: 379)

Dörtlükte aşk yüceltilmekte ve aşk uğruna yapılan hiçbir şeyin kınanmaması gerektiğine işaret edilmektedir. İlk mısrada Ruhsatî, aşk yolunda kendisini Mecnun'un yerine koyarak "Gönül bir Leyla'nın gezer peşinde" ifadesi ile Leyla üzerinden, *Leyla ile Mecnun* hikâyesini anıştırır. Dörtlüğün üçüncü mısrasında Mecnun'un Leyla uğruna dağlarda öz canından geçtiğini söyleyerek, bu kez bizi doğrudan *Leyla ile Mecnun*'a göndermektedir.

Sefil Mecnun gibi kendimden geçtim
Ağırdır nüfuzun gölgenden kaçtım
Merhamet kıl efendim payına düştüm
Cünham derecesiz bildim de geldim (Kaya 1991: 358)

Vali Reşit Paşa'ya yazdığı şiirde Ruhsatî, içinde bulunduğu durumun zorluğunu, ne derece bunaldığını ifade etmek için "Sefil Mecnun gibi kendimden geçtim" mısrası ile delirmek üzere olduğunu söylerken, kendisini Mecnun ile özdeşleştirerek; *Leyla ile Mecnun* hikâyesinin erkek kahramanı Mecnun'un, aşk yolunda divaneliğini anıştırmaktadır.

Ferhat ile Şirin

Ferhat ile Şirin hikâyesine, Ruhsatî'nin değerlendirmeye tâbi tutulan şiirleri arasında sekiz farklı yerde; "Ferhat aşk yoluna varını ve serini vermiş, Ferhat Şirin için sarp kayaları külüng ile kesmiş, Ferhat canını Şirin'in yolunda vermiş, Ferhat Şirin için ölmüş, Ferhat Şirin yolunda kayalar kesmiş, Ferhat külüngünü çekmiş yürümüş, Ferhat ve Şirin nicesi gelip geçmiş" ifadeleri ile yer verilmiştir.

Âşıklar büyüğü Yazıcıoğlu
Ben senin davana bakarım diyor
Ferhat külüngünü çekmiş yürümüş
Sebebin evini yıkarım diyor (Kaya 1991: 493)

Yatarken seyrimde kırklar destinden
İçiren şerbeti sen değil misin
Şirin için nice kayalar delip
Öldüren Ferhad'ı sen değil misin (Kaya 1991: 421)

Dedim işittin mi Ferhat Şirin'i
Dedi aşk yoluna vermiş varını
Dedim Ferhat vermedi mi serini
Dedi düşmanım yok şer işi bilmem (Kaya 1991: 345)

Mansurî aşk ile kendini dara
Kemend atıp asmış deyi kınaman
Ferhat Şirin için sarp kayaları
Külünk ile kesmiş deyi kınaman (Kaya 1991: 379)

Âşık, konusu aşk olan şiirlerinde aşkın gücünü, nelere kadir olduğunu anlatmak için sık sık Ferhat'ın Şirin yolunda dağı deldiğine ve Şirin'e duyduğu aşk yüzünden öldüğüne telmih yaparak; Ferhat'ın, Şirin'e kavuşmak için kendisine şart koşulan "dağı delme" motifine göndermede bulunmaktadır. 'Kınaman' kelimesi ile ise hikâyede cadının kışkırtması sonucu halkın bu aşkta taraf olması bir ara Ferhat'ı haksız yere kınaması (Alptekin 1997: 267) anıştırılmaktadır.

Mansurî Hak davasıyla kendini asmış deyi
Mecnun dağların başında Leyla'ya küsmüş deyi
Ferhat Şirin'in yolunda kayalar kesmiş deyi
Ben de bir güzel yüzünden dağı delesim gelir (Kaya 1991: 486)

Âşık Ruhsatî, kendisini Ferhat'ın sevgilisini, Şirin'in yerine koyarak "bir güzel uğruna dağı delesim gelir" mısrası ile "dağı delme" motifini bir kez daha hatırlatır.

Ruhsatî'ye ait şiirlerde, halk hikâyeleri arasında öne çıkan ve pek çok türde sık sık gönderme ve anıştırma yapılan *Kerem ile Aslı, Yusuf ile Züleyha, Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin*'in dışında *Arzu ile Kamber, Âşık Garip ile Şahsenem, Derdiyok ile Zülfüsiyah, Tahir ile Zühre, Emrah ile Selvihan* gibi halk hikâyelerine de göndermeler yapılmaktadır.

Dedim Kerem yanmış Aslı yoluna
Dedi Aslı düşmüş elin diline
Dedim Kamber ölmüş Arzu yoluna
Dedi ben inkisar kargışı bilmem (Kaya 1991: 345)

Dörtlükte *Kerem ile Aslı* hikâyesi dışında, ettiği beddualar sayesinde Arzu'ya kavuşup yine ettiği bir dua sonucunda Arzu'nun dizlerinde ölen Kamber'in (Alptekin 1997: 217) durumu ve dolayısıyla *Arzu ile Kamber* hikâyesi anıştırılmıştır.

Garip Şahsenem'den muradın alıp
Yakub da Yusuf'u arayıp bulup
Kamber de Arzu'nun yolunda ölüp
Genç yaşında göçmüş deyi kınaman (Kaya 1991: 380)

Nasıl olmuş Garip ermiş murada
Şahsenem elinden almış irade
Ne hacet ki Emrah içmiş bir bade
Şah u vezir paşa gulam kan ağlar (Kaya 1991: 439)

Yukarıdaki dörtlüklerde Âşık *Garip ile Şahsenem*'e ise adı geçen halk hikâyeleri arasında nadir görülen mutlu son yani hikâye kahramanların birbirine kavuşması (Türkmen 1995: 256) üzerinden telmih yapılmaktadır. İkinci dörtlükte *Emrah ile Selvihan* hikâyesine de göndermede bulunulmakta, Emrah'ın pir elinden aşk badesi içmesi (Alptekin 1997: 226) dışında hikâyenin diğer kahramanları Şahoğlu Şah Abbas ve Kara Vezir anıştırılmaktadır.

Yârin hasretinden yandı pervane
İşte ben de koydum seri meydana
Derdiyok sırrını dosta düşmana
Her kazada açmış deyi kınaman (Kaya 1991: 380)

Şiirde *Derdiyok ile Zülfüsiyah* hikâyesi, Derdiyok'un aşk derdini her yerde açması ile anılmaktadır.

Emrah şeref bulmuş elin dilinden
Tahir suya gitmiş çeşm-i selinden
Dertli Kerem Aslı'sının elinden
Ateşlere düşmüş deyi kınaman (Kaya1991: 379)

Dörtlük Emrah'ın, Selvihan'ın peşinden diyar diyar gezerken Hak aşığı olarak ünlenmesine (Alptekin 1997: 228), Tahir'in, Zühre'nin babası tarafından sandık içerisinde suya atılmasına (Türkmen 1998: 234) anıştırmadır.

Ayrıca Ruhsatî'nin bazı dörtlüklerde, aşk derdini ve aşkın gücünü anlatmak için halk hikâyelerinden birkaç tanesine bir arada yer vererek, adı geçen kahramanların benzer yönleri üzerinden göndermeler yaptığı da gözlenmektedir.

Unutturdun evradımı virdimi
Kerem gibi terk eyledim yurdumu
Mecnun'dan da beter ettin derdimi
Destan ettin dilden dile yetmez mi (Kaya 1991: 296)

Âşık halinden, her anlamda işlerinin kötü gittiğinden şikâyet ettiği şiirde, bu yolda Kerem gibi yurdunu terk ettiğinden bahsetmekte, derdinin Mecnun'dan beter olduğunu söyleyerek, hem *Kerem ile Aslı* hem de *Leyla ile Mecnun* hikâyelerine göndermede bulunmak suretiyle sıkıntısının büyüklüğünü anlatmayı hedeflemektedir.

Eritir ateşin dağların karın
Yok yere geçirdim ömrümün varın
Bir Arzu bir Zöhre bir dahi Şirin
Bir de sen gelmişsin cihana dilber (Kaya 1991: 455)

Ruhsatî, bu mısralarla *Arzu ile Kamber, Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin* hikâyelerini anıştırarak; sevgiliyi Arzu, Şirin ve Zühre ile bir tuttuğunu, sevgilinin kendisi için adı geçen hikâye kahramanları kadar ideal özelliklere sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç

Sanat ya da edebiyatta hiçbir yaratma diğerlerinden bağımsız değildir. Her eser az ya da çok başka yapıtlardan izler taşır bünyesinde. Halk şiiri, halk hikâyesi ilişkisi ise metinlerarasılık çerçevesinde genelde anıştırma yoluyla kurulmaktadır. Âşıklar dörtlüklerinde, halk hikâyesi karakter ve motiflerine göndermeler yaparak, şiirlerinin etki alanını artırırlar.

Bu bağlamda XIX. yüzyıl halk şiirinin en önemli temsilcilerinden biri olan Ruhsatî, şiirlerinde bazen rahatça anlaşılabilecek şekilde yüzeyde bazen ise dikkatli bir okumayla keşfedilebilecek derecede derinde olmak üzere halk hikâyelerine ait çeşitli motiflere yer verir. Zaman zaman bununla da yetinmeyerek şiirlerinde kullandığı halk hikâyelerinin, mesnevi olarak adlandırılan klâsik edebiyat ürünü metinlerine ve metinlerde var olan derin anlamlara da anıştırmada bulunmak suretiyle, şiir sever için bu okumaları adeta bir oyuna dönüştürür.

Ruhsatî'nin şiirlerinde *Kerem ile Aslı, Yusuf ile Züleyha, Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Arzu ile Kamber, Aşık Garip ile Şahsenem, Derdiyok ile Zülfüsiyah* gibi halk hikâyeleri önemli yer işgal eder. Ruhsatî, daha çok aşk konusunu işlerken ya da didaktik tarzdaki şiirlerinde, halk hikâyelerine metinlerarasılık bağlamında birer alt metin olarak göndermeler yapar; adı geçen hikâyelerin birçok motifini anıştırarak, şiirine yeni renkler ilave eder ve bu çok seslilik aynı zamanda onun şiirlerinden alınacak hazzı daha da artırır.

KAYNAKLAR

Aktulum, Kubilay (1999), *Metinlerarası İlişkiler*, Ankara: Öteki Yayınevi.

Alptekin, Ali Berat (1997), *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı,* Ankara: Akçağ Yayınları.

Barthes, Roland (2006), *Yazı Üzerine Çeşitlemeler Metnin Hazzı* (Çev: Şule Demirkol), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Boratav, Pertev Naili (1991), *Folklor ve Edebiyat 1*, İstanbul: Adam Yayınları.

Düzgün, Dilaver (2004), "Âşık Edebiyatı", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayıncılık.

Elçin, Şükrü (2000), *Kerem ile Aslı Hikâyesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Fuzulî (2008), Leylâ vü Mecnûn, (Haz: Hüseyin Ayan), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Gökalp Alpaslan, Gonca (2007), *Metinlerarası İlişkiler ve Gılgamış Destanının Çağdaş Yorumları*, İstanbul: Multilingual.

----------, (2009), "Metinlerarası İlişkiler Işığında Cemal Süreya Şiirinin Bileşenleri, *Turkish Studies*, S. 4/1-I, s. 435-463.

Günay, Umay (1999), *Türkiyede* Âşık *Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Karahan, Abdülkadir (1995), *Fuzulî Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Kaya, Doğan (1991), *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora tezi).

Özay, Yeliz (2007), *Metinlerarası İlişkilerde Türk Halk Hikâyeleri*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek lisans tezi).

Sakaoğlu, Saim vd. (1999), *Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II,* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
Türkmen, Fikret (1995), Âşık *Garip Hikâyesi İnceleme-Metin*, Ankara: Akçağ Yayınları.
Uysal, R. Selçuk (2010), *Belâgat ve Edebî Sanatlar*, İstanbul: Doğu Kitabevi.

Özet

Ruhsatî'nin Şiirlerinde Metinlerarası Bağlamda Halk Hikâyeleri

Dünyada hiçbir metin kendisinden önce yaratılanlardan bağımsız olarak değerlendirilemez. Her metin doğrudan ya da dolaylı olarak başka metin veya metinlerle bağlantılıdır. Sanatçılar, yazarlar eserlerini yaratırken; bilinçli ya da bilinçsiz olarak başka yaratmalardan etkilenir, beslenir ve onları kendi eserlerine farklı şekillerde taşırlar. Bu noktada okuyucuya da birikimi ölçüsünde başka metinlerle bağ kurma fırsatı ve hazzı yaşatırlar. Kuramsal olarak XX. yüzyılda ortaya çıkan metinlerarasılık başta edebiyat olmak üzere sanatın her dalı ve popüler kültür ürünleri için de söz konusudur.

Sözlü kültür, sınırsız malzemesi ile daima yazılı kültürün beslendiği kaynaklardan olmuştur. Ayrıca metinlerarası ilişkilerin en iyi gözlemleneceği sahalardan biri de folklor ürünleridir. Bu çerçevede halk şiiri de metinlerarası ilişkiler açısından incelenmeye değer malzeme sunmaktadır. XIX. yüzyıl halk şiirinin en seçkin temsilcilerinden olan, kendi adıyla anılan bir âşık kolu da bulunan Ruhsatî, elde bulunan dört yüzün üzerindeki şiirinde (aşk, tabiat, gurbet, öğüt, taşlama, şikâyet, dinî-tasavvufi) pek çok konuya değinmiş ve bu konuları işlerken metinlerarası ilişkiler bağlamında pek çok unsura yer vermiştir.

Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde en çok işlediği konuların başında aşk gelmektedir. Ruhsatî, aşk konusunu işlerken ana temanın aşk olduğu ünlü halk hikâyeleri "Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Arzu ile Kamber ve Yusuf ile Züleyha"dan sık sık bahseder. Bu metinlerarası ilişkiler çerçevesinde bir metnin içinde başka bir metnin somut olarak varlığının ifadesidir. Terimsel olarak; meşhur kimselere, hikâyelere, efsanelere, ayet ve hadislere vb., dolaylı olarak işaret etmek anlamına gelen "telmih" ya da "anıştırma" daha çok şiir alanında incelenen bir kavramdır.

Makalede Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde göndermelerde bulunduğu halk hikâyeleri metinlerarası ilişkilerden "anıştırma" merkezli olarak değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Ruhsatî, metinlerarası ilişkiler, halk şiiri, halk hikâyeleri, anıştırma.

Abstract

FOLK STORYS FROM THE POINT OF INTERTEXTUALITY IN RUHSATÎ'S POEMS

No texts can be evaluated without the impact from the previous ones. Every text is relevant to the others directly or indirectly. Artists, writers and poets are affected by the other works consciously or

unconsciously and they work them from the different points of view. In this way, they give the opportunity of intertextuality and give the opportunity of pleasure to the readers who have a certain knowledge. Intertextuality that is occured in the 20th century takes place in all the branches of arts, especially in literature and popular culture.

Oral culture with its infinite materials has always affected the written culture. One of the fields we observe the intertextuality is the folk literature. Because the folk poems are the part of it, we should study the folk poems from the point of intertextuality. Rusatî the most distinguished representative of the 19th century folk poems, has poems over 400. He tells a lot of elements such as "love, nature, homesick, advice, satire, complaint, mysticism" in these poem. While he is working these components, he considers these elements from the point of intertextuality.

Love is the main theme in Ruhsatî's poems. While he is working these themes, he often mentions the famous folk storys in "love" is the main theme such as "Kerem and Aslı, Ferhat and Şirin, Leyla and Mecnun, Arzu and Kamber, Yusuf and Züleyha." This is the indicator of "a text in a text" concretely from the point of intertextuality. "Allusion" is a term that is seen especially in poems. It makes a reference indirectly to famous people, folk stories, legends, verses of the Koran and hadiths.

In the text, the poems of Aşık Ruhsatî will be evaluated from the point of intertextuality in which allusion is the based.

Keywords: *Ruhsatî, intertextuality, folk poems, folk storys, allusion.*